



# Een dag van groot belang



**Ik word wakker van de haan** van hierachter en ik weet meteen welke dag het is: donderdag 13 mei, Hermans grote dag.

Ik draai mijn hoofd opzij. Gelukkig, hij slaapt nog. Hij heeft een zware dag voor de boeg en zijn slaap nodig. Ik overweeg even om uit bed te stappen en het raam dicht te doen, maar dan zal hij wakker worden van het bewegen van de matras. Dus besluit ik mijn ogen dicht te doen en gewoon stil te blijven liggen. In slaap vallen zal me waarschijnlijk niet meer lukken maar gewoon rusten voordat de dag een aanvang neemt, is ook prettig.

Mijn gedachten dwalen af naar de taken die me vandaag wachten. Eén voor één som ik ze geluidloos op: de kinderen wekken, het ontbijt verzorgen, Herman op tijd de deur uitkrijgen en ervoor zorgen dat hij niets vergeet mee te nemen, de afwas, boodschappen halen en de rekening bij de groenteboer en de slager voldoen, het stoepje schrobben, kolen bestellen, even binnenwippen bij Lies en haar nieuwe baby en een begin maken met de volle verstelmand.

En dat zijn alleen nog maar de taken voor de ochtenduren.

Ik draai me op mijn zij en ban de gedachten uit mijn hoofd.

Het schelle gerinkel van de wekker doorklieft mijn prettige droom over de zondagmiddag. Nog een tel lang kan ik het beeld van mijn voltallige gezin in nette kleren en met hun beste humeur vasthouden, dan vervliegt de rust en is de dag echt begonnen.

Mans veert al overeind.

Wanneer we in de krappe slaapkamer naast het bed staan, hij in zijn gestreepte pyjama en ik in mijn lange nachtpon, weerhoudt Hermans blik me ervan om mijn kamerjas om te slaan en de kinderen te wekken.

‘Dora,’ zegt hij met een schorre ochtendstem. ‘Vandaag is een grote dag. Ik dank de Heer dat ik dit mee mag maken en ik dank Hem voor de steun die ik van jou heb gekregen, in de jaren op weg naar deze dag.’

Een moment verwacht ik dat hij me zal kussen maar ik vergis me. Zijn blik gaat al naar zijn goede pak, dat ik gisteren heb afgeborsteld en klaargelegd op de stoel.

‘Ik zal de ontbijttafel dekken,’ zeg ik, totaal overbodig want dat doe ik elke morgen.

Wanneer ik de gang oploop, hoor ik de haan opnieuw kraaien. Het beest maakt lawaai voor tien en

zoals vaak vraag ik me af hoe het de kinderen lukt om erdoorheen te slapen.

Ik passeer de spiegel op de gang maar ik kijk niet opzij.

49 jaar ben ik nu en het grootbrengen van acht kinderen is me niet in de koude kleren gaan zitten.

Negen, wanneer ik de eerste Maria Elisabeth mee tel, al verkoos de Heer het om haar direct na de geboorte alweer bij zich te nemen.

**Ik open de deur van** de meisjeskamer en kijk naar de drie slapende gezichten voor ik de oudste wek. 'Betje. Het is tijd om op te staan.'

In de andere kamer blijf ik enkele ogenblikken staan voor ik mijn vijf jongens wakker maak. Mijn jongste, Hendrik van 7, slaapt met open mond en met trillende oogleden. Zijn flaporen lijken tegen de achtergrond van zijn witte kussensloop nog wijder van zijn hoofd af te staan. Ik glimlach vertederd. Ik hou van al mijn kinderen evenveel maar ik ben blij dat er na Gerritdina, die nu zes jaar is, geen nieuwen meer zijn gekomen. Hoewel mijn bevallingen niets leken op de martelingen die sommige andere vrouwen moeten doorstaan, hebben de zwangerschappen toch zeker hun tol van mijn lichaam geëist. Mans bidt voor nog meer nageslacht en ik zal hem nooit tegenspreken, maar voor elk jaar dat voorbij gaat zonder verdere gezinsuitbreiding, dank ik in stilte de Heer.

Terwijl ik zo in de jongenskamer sta en mijn slapende kroost bekijk, dwalen mijn gedachten af naar Lies. Twaalf kinderen heeft ze gebaard en slechts drie ervan overleefden hun zuigelingentijd. En dan zijn er nog de zwangerschappen die voortijdig in een miskraam eindigden; van sommige heb ik weet omdat Lies al een aardige buik had, maar er zijn er ook vast waar ik niet van weet.

Lies' oudste, Annie van negentien, is Betjes hartsvriendin en komt hier geregeld over de vloer. Soms schuift ze zomaar bij me aan de keukentafel om me te helpen met wortels raspen of met een ander klusje. Dan weet ik al wel hoe laat het is en luister ik geduldig naar weer zo'n verhaal vol huiselijke ellende. Een paar weken geleden was het weer zover en tot mijn verbazing zat Annie ineens als een kleuter te snikken aan mijn keukentafel. Haar handen lagen werkeloos tussen de schillen en haar zoute tranen lekten op mijn aardappelen.

Maar ach, die spoel je met wat water om en de bijbel leert ons barmhartigheid. Dus vroeg ik zonder mijn schrik te laten blijken wat er was. En Annie, die vaak zo heftig uit de hoek kan komen, bekende met een klein stemmetje dat ze niet alleen bang was om de nieuwe baby te verliezen maar ook haar moeder zelf.

Ik troostte haar zo goed als ik kon en zei toen dat ze niet zo moest snikken maar dat hard werken de beste remedie is voor elk leed. De Heer zal voor elk probleem een oplossing brengen.

Maar diep van binnen begreep ik haar vrees. Eén kind heb ik zelf verloren; het was alsof mijn hart uit mijn lijf werd gerukt en nog altijd zijn er momenten waarop de adem in mijn keel stopt en het gemis naar dat tere, naar adem snakkende lijfje door mijn ziel snijdt.

Lies heeft dit verdriet al negen keer moeten meemaken. En zoals Annie ook ziet, Lies' lichaam lijkt de zwangerschappen haast niet meer te kunnen opbrengen. Hoe dikker haar buik wordt, hoe dunner haar armen en benen. Haar ogen puilen tegenwoordig uit hun kassen, zo uitgeteerd is haar magere gezicht. Ik zucht vanwege het leed dat de arme vrouw moet verduren. Ieder van ons krijgt zijn kruis te dragen, maar dat van Lies is wel heel zwaar.

Maar ach, wat sta ik mijn tijd te verdoen met al dat gepeins? Ik heb een drukke dag voor de boeg en ik heb nog steeds de jongens niet gewekt.

'Dorus. Johannes. Arent-Jan. Hendrik. Hermanus. Opstaan.'

Terwijl ze gehoorzaam uit bed klimmen en hun lange broeken aantrekken, loop ik naar de keuken.

Op de gang tref ik Herman die voor de spiegel zijn das staat te strikken. Zijn gelaatstrekken zijn streng als altijd maar toch is het een knappe man. Het is natuurlijk van geen enkel belang, maar toch kijk ik graag naar hem. Wanneer ik hem passeer, hoor ik hem op zachte toon zijn voordracht oefenen.

'Waarde vrienden en medestrijders. Vandaag zijn wij bijeen gekomen om...'

Ik voel zijn spanning en loop de keuken in om hem van een stevig ontbijt te voorzien.

**Marie pakt de tongenworst** en belegt haar dubbele boterham ermee. De jongens kijken met argusogen toe terwijl het schaaltje rondgaat tot zij aan de beurt zijn.

'Waar moet u straks naartoe, vader?' vraagt Arent-Jan.

'De vergadering vindt plaats in Arnhem. In een café tegenover het station. Dat is goed bereikbaar voor de vakbondsvertegenwoordigers vanuit het hele land.'

'Een café?' Dorus' blik straalt opperste verbazing uit.

Hij is pas tien maar al volledig op de hoogte van de gevaren van het drinken. En dat is een goede zaak.

'Een geheelonthouderscafé, domkop,' legt Arent-Jan uit.

'Noem je broer geen domkop,' zeg ik.

Ik zie dat Mans' theekop leeg is en ik geef Betje een wenk. Ze staat op en neemt de theepot van de kast om eerst haar vader, daarna mij en vervolgens haar broers en zusjes bij te schenken. Het is een beste meid.

'Vader, de nieuwe organisatie is straks heel groot, toch? En kan dan toch ook grote stappen voor de vooruitgang zetten?' vraagt Johannes.

Hij is nu dertien jaar en begint het vakbondswerk van zijn vader steeds beter te begrijpen en het belang ervan in te zien. Natuurlijk willen Mans en ik voor onze jongens een beter bestaan dan dat van fabrieksarbeider. We zien ze het liefst winkelier of ambachtsman worden, in elk geval proberen we ze buiten de fabriek te houden.

En voor de meisjes hoop ik op een goed huwelijk met een degelijke man, maar zo ver is het nog niet.

'Ja, jongen,' zegt Herman. Ik zie aan de manier waarop hij zijn handen vouwt dat hij zich opmaakt om

een flink betoog te houden. Het is natuurlijk goed dat hij zijn kinderen van het belang van het vakbondswerk doordringt, maar hij heeft ook een trein te halen.

Ik houd de klok in de gaten terwijl mijn Herman vertelt.

‘Wanneer ik terugkijk op de beginperiode van ons vakbondswerk, dan mag ik concluderen dat we een heel eind zijn gekomen. Aan het einde van de vorige eeuw waren de werkomstandigheden in de fabriekshallen om te huilen. Maar de bazen wilden niet naar ons luisteren en verwierpen al onze voorstellen. Soms ging het hard tegen hard.’ Hij zwijgt een paar seconden en de kinderen houden hun adem in, ervoor zorgend dat ze zijn gedachten niet storen.

Het is trouwens waar, wat Mans verteld. Toen wij pas getrouwd waren, in 1888, maakte hij zich zo jong als hij nog was al sterk voor de arbeider. En ze leden wat af in de fabrieken. Ze maakten eindeloos lange werkdagen in stoffige en slecht verlichte werkplaatsen. In de winter bevroren hun tenen zowat en in de zomer was de hitte er niet te harden. En om die ellende te vergeten, namen veel mannen hun karige salaris mee naar de kroeg om zich er een stuk in de kraag te drinken. Hun vrouwen moesten daarna maar weer smeken bij de winkeliers om de boodschappen op de pof mee te mogen krijgen. Het was een ellendig bestaan.

Ik bof maar met mijn Herman, besef ik weer eens. En de arbeiders boffen met zo’n vakbondsleider.

‘Nu zijn we al ver gekomen,’ gaat Mans verder en hij kijkt zijn zonen één voor één aan om hen van het belang van zijn verhaal te doordringen. ‘Maar we zijn er nog lang niet. Nog steeds is uitbuiting van de kleine man aan de orde van de dag en het werkvolk moet zich verzamelen om als één man tegen de fabriekseigenaren op te treden. Daarom is het vandaag zo’n belangrijke dag.’

Ik zie een glinstering in Hermans ogen en zijn gevouwen handen gaan uiteen en blijven in de lucht zweven alsof hij op de kansel staat.

‘Vandaag komen in Arnhem vertegenwoordigers van wel tien vakbonden bijeen en spreken daar af om samen verder te strijden voor het belang van de arbeider in Nederland. Onder één naam, die van het Christelijk Nationaal Vakverbond, zullen wij door middel van maatschappelijk debat de oplossingen vinden voor de grote sociale problemen die de arbeider op zijn levenspad aantreft.’

Ik glimlach want ik begrijp dat Mans hier aan onze eettafel zijn toespraak voor vandaag nog eens oefent.

‘U voelt zich vandaag zeker wel trots!’ Dorus’ gezicht is rood aangelopen en hij zit fier recht op in zijn stoel, alsof hij degene is die de vakbond met zijn eigen handen heeft gevormd.

‘Trots is een zonde,’ zegt Herman op strenge toon.

Hij heeft natuurlijk gelijk maar ik vind het toch wat sneu voor de jongen. Hij kijkt gewoon op tegen zijn vader, en daarin heeft hij groot gelijk.

‘Je mag wel eerbied voor je vaders werk hebben,’ zeg ik tegen Dorus. ‘En eet nu snel je boterham op want meester Bennink wacht niet op jou.’



Ik kijk weer op de klok en schrik toch nog van de tijd. ‘Mans, jij moet je ook klaarmaken,’ waarschuw ik.

**Nadat Mans is vertrokken** naar het treinstation, en de kinderen naar hun school of werk, blijf ik achter met Betje. De ochtenduren vliegen voorbij met huishoudelijk werk waar nooit een einde aan komt.

Wanneer ik de afvalemmer aan de schillenboer geef en mijn ogen op zijn armetierige trekhonden en zijn twee even armetierige kinderen achterop de kar laat rusten, bedenk ik me dat ik nu eerst tijd moet vrijmaken om Lies te bezoeken. Ik weet dat het arme mens uitkijkt naar een beetje afleiding en eerlijk gezegd vrees ik dat wanneer ik haar nieuwe kind niet vandaag nog kom bewonderen, ik het niet meer levend zal zien.

De schillenboer overhandigt me mijn lege emmer. Hij tikt eens tegen zijn pet en geeft zijn honden een teken om de kar een stukje verder te trekken. ‘Schilluh! Schilluh!’ roept hij en ik zie een paar deuren verderop de oude mevrouw Nijhof met haar emmer naar buiten lopen.

Ik sluit de deur achter me en loop de keuken weer in waar Betje bezig is met het voorbereiden van het avondeten: aardappels, meiknollen met melksaus en draadjesvlees. Eigenlijk is het een zondags maal maar ik wil Mans’ grote dag vieren door iets bijzonders te eten. Natuurlijk heb ik dat niet tegen hem gezegd, hij zou het meteen afdoen als onzin, maar hij merkt het vanzelf zodra hij het huis vanavond binnenloopt en het suddervlees ruikt.

Betje zit aan de keukentafel te schillen. Ik zet de lege emmer naast haar neer en zeg: ‘Wanneer je daarmee klaar bent, gaan we eerst even bij Lies aan.’

Ze knikt en werkt snel door.

**Annie opent de deur** voor ons. Ik zie meteen aan haar gezicht dat het niet goed is en ik loop snel door naar binnen. In de woonkamer is het schemerig vanwege de dichtgetrokken gordijnen. Het ruikt muf en zurig naar braaksel; geen gezonde lucht voor een baby en een herstellende moeder.

Lies ligt in de bedstee, de deurtjes staan open en ze kijkt me aan met die blik die ik zo goed ken van haar. Soms is het bijna te moeilijk om hier op kraambezoek te komen maar de gedachte aan het verdriet van Lies en haar gezin geven me dan de kracht om door te zetten en te proberen iets van verlichting te brengen. Al is dat onmogelijk zolang de Heer haar kinderen blijft wegnemen.

‘Annie...’ Lies maakt vanuit de bedstee zwakjes een handgebaar.

‘Willen jullie koffie?’

‘Nee hoor, doe geen moeite, Annie,’ zeg ik, maar Lies protesteert.

‘Jawel. Toe. Laten we het een beetje gezellig maken.’

Ik begrijp het. De kraamtijd moet een feest zijn en ook al is het dat in dit huis meestal niet, om ons al voor het verscheiden van de boreling droevig te gedragen, helpt ook niet.

'Nou graag dan, met melk en suiker,' zeg ik zo monter als ik maar kan.

'Ik help wel even,' zegt Betje en de twee meiden verdwijnen naar de krappe keuken.

'Kijk eens, is het geen engeltje?'

Lies wijst naar het wiegje en ik kijk er in. Engeltje. Ik hoop dat dit kind nog heel lang geen engel zal zijn.

'Een jongetje, toch?'

Lies knikt met iets van trots op haar bleke gezicht.

De baby ziet er niet blakend van gezondheid uit, daarvoor is het wat aan de kleine kant en wat te mager. Maar ik kijk ook zeker niet naar een kind dat al aan de oversteek is begonnen. Eigenlijk ziet het jochie er heel gewoon uit. Maar dat doen al Lies' baby's.

'Een lief manneke,' zeg ik en ik streek zijn wang. Heel even knippert het met zijn ogen en kijkt me aan. Een belletje spuug bolt op tussen zijn lipjes en het kind slaapt alweer.

God, heb genade, bid ik in gedachten.

Ik wend me af en onze twee grote dochters komen binnen met koffie, beschuit en afleiding.

Ik hoorde hun stemmen wel vanuit de keuken maar ik heb het gesprek niet verstaan. Nu valt me op dat Betje erg stil is. Ik kijk haar onderzoekend aan maar ze ontwijkt mijn blik. Ik trek mijn linker wenkbrauw iets omhoog, een trekje dat de kinderen soms na-apen wanneer ze denken dat ik in een goede bui ben.

'Annie?' vraag ik.

Even lijkt het erop dat Annie ook niet wil praten maar haar felle karakter vlamt op.

'Ik ben boos op de dominee...,' begint ze fel en ze morst wat koffie op haar schoteltje.

'Niet doen, kind.' Lies probeert haar dochter te stoppen maar we weten allemaal dat Annie meestal niet te stoppen is.

'De dokter heeft gezegd dat moeder geen kinderen meer moet krijgen, dat ze er te zwak voor is en dat ze niet alleen de baby's kan verliezen maar ook haar eigen leven.'

Annie heeft tranen van woede in haar ogen maar ik besteed er geen aandacht aan. Ik kijk naar Lies en zie de waarheid van de woorden van de dokter weerspiegeld in haar afgeleefde gezicht en in haar zwakke protest. Arme Lies.

'Toe nou, kind. Laat het nou. Dora is hier voor de gezelligheid.' Die woorden zijn teveel en Lies barst los in een verscheurende hoestbui.

Annie zet haar koffiekop met een klap op de tafel en schiet te hulp. Ze ondersteunt het lichaam van haar moeder terwijl die hoest en reikt haar een grauwe zakdoek aan. Ik zeg er niets over, maar ik zie de kleine rode spetters op de stof.

De tering? Ook dat nog?

Wanneer we even later weer op onze plek zitten met nieuwe koffie, vertelt Annie verder, maar nu op



een gelaten toon. Die is nog erger dan haar felheid want het is net alsof ze haar moeder al heeft opgegeven. Ik zie dat Betje er ook moeite mee heeft.

‘Maar de dokter kan zeggen wat hij wil, de dominee zegt dat het niet aan hem of aan moeder is om te beslissen of er kinderen komen of niet. Dat is alleen aan de Heer, zegt hij. En nou wil moeder niet luisteren naar de dokter...’

Even is het stil terwijl we alle drie naar Lies kijken, die met gesloten ogen achterover in haar kussen leunt en niet reageert, alsof het verhaal niet haar aangaat maar een onbekende in een stad ergens ver weg.

‘En je vader?’ vraag ik, hoewel ik zo ook wel weet wat die zegt. Wat alle mannen in onze kerk zouden zeggen. Maar zij hoeven geen kinderen te baren die ze vervolgens uit het leven zien wegglijden.

Ik knipper een paar keer met mijn ogen om mijn onverwacht felle gedachten te verdrijven.

Annie haalt moedeloos haar schouders op en kijkt omlaag naar haar handen.

‘Die is het met de dominee eens,’ antwoordt Betje zacht.

**Die middag zijn mijn gedachten** af en toe bij Lies en haar boreling, ook al heb ik het druk met andere zaken. Ik kan de woorden van Annie niet van me af zetten. Ik weet natuurlijk dat de dominee gelijk heeft. Hij heeft altijd gelijk. Het is de Heer die bepaalt of en wanneer een vrouw gezegend wordt met kinderen. Maar toch. De dokter weet toch ook waarover hij spreekt en zal niet voor niets zeggen dat Lies geen kinderen meer moet krijgen.

Ik schud mijn hoofd in een poging al deze nare gedachten kwijt te raken en ik herinner mezelf aan de woorden die mijn eigen moeder vroeger vaak zei: zorgen gaat men het best te lijf met hard werken.

Het volgende uur besteed ik aan het poetsen van de kachel en dat is voldoende om elke gedachte uit mijn hoofd te verdrijven.

Tegen de tijd dat ik de kamer weer aan kant heb, komen ook de laatste kinderen thuis. Marie zet zich zonder dat ik het hoeft te vragen aan het strijken en opvouwen van de droge was en Betje zet de aardappels en de meiknollen op.

‘Zal ik vast tafel dekken?’ vraagt ze.

‘Dat is goed, maar we wachten met eten tot vader thuis is.’

Ik zie dat Johannes op de klok kijkt, die jongen heeft altijd honger. Het is zijn leeftijd.

Hij heeft geluk want tien minuten later gaat de voordeur al open en rent Hendrik de gang in. ‘Vader!’ Ik moet glimlachen. Ik vind het heerlijk om te zien hoe de kinderen van hun vader houden en om zijn aandacht bedelen.

Mans komt de kamer binnen en geeft zijn jas, hoed en tas aan Marie. ‘Stoofvlees?’ vraagt hij naar de bekende weg. ‘Toe maar...’

‘Ik vond dat we vandaag wel iets te vieren hadden,’ zeg ik.



Hij gaat in zijn stoel naast de kachel zitten en strekt zijn benen voor zich uit.

‘Hoe ging het vader?’ vraagt Arent-Jan.

‘Het was een gezegende dag,’ antwoordt Herman en hij doet verslag van de lange vergadering.

Normaal eten we de maaltijd in stilte maar vandaag gaat het gesprek gewoon verder. Ik maan Herman om af en toe zijn mond ook te gebruiken om te eten en niet alleen om te praten, en daar moet Gerritdina om giechelen.

Tevreden schuift Herman zijn lege bord uiteindelijk van zich af. Hij zakt ontspannen achterover tegen de stoelleuning en kijkt zijn nageslacht rond de tafel nog eens aan.

‘Het leven voor de arbeider zal nooit meer hetzelfde zijn. Nu de Vakcentrale CNV bestaat, zal elk jaar verbetering brengen. Het is een historische dag voor het werkvolk, kinderen!’

**Ook op een belangrijke dag** wacht ons vrouwen gewoon de afwas. Dus zet ik me er samen met Betje en Marie aan terwijl Mans met de jongens en Gerritdina in de kamer blijft praten.

Ik kijk uit het raam en zie Annie op straat lopen, ook al is het al avond. Ik frons even mijn wenkbrauwen maar dan valt me op hoe pips ze eruit ziet. Het arme kind.

Betje ziet haar vriendin ook en vraagt of ze even naar buiten mag.

‘Toe maar,’ zeg ik. ‘Maar niet te lang. Vraag maar of Annie koffie bij ons komt drinken.’

Ik stuur Marie naar de kamer, vul de fluitketel met water en zet die op het fornuis. Terwijl ik de koffiebonen in de handmolen maal, kijk ik naar buiten.

Mijn mooie Betje en haar vriendin nemen plaats op een laag muurtje. Ik kan ze vanaf mijn plek aan het aanrecht goed in de gaten houden maar hun gesprek niet horen. Annie lijkt terneergeslagen en Betje slaat haar arm om haar vriendin heen. Maar al snel veert ze rechtop en schudt Betjes arm af. Ze maakt een wijds gebaar met haar arm en dan een paar korte tikken in de lucht met haar hand.

Ze doet me aan iets of iemand denken en ik knijp mijn ogen wat samen terwijl ik peins. Ik maal onder-tussen in een gestaag tempo door tot ik precies de juiste hoeveelheid heb. Ik maak de koffie niet te slap, want daar houdt niemand van. Maar ik let er ook goed op om niet onnodig veel bonen te gebruiken; koffie is duur en het geld groeit ons niet op de rug.

Ik schenk het hete water op en kijk dan weer naar buiten. De twee meisjes komen me al tegemoet en Annie maakt nog eens dat wat driftige handgebaar.

Ineens weet ik aan wie ze me doet denken: aan Mans, wanneer hij spreekt voor een publiek. Het is te gek voor woorden en ik doe automatisch van ‘tss’ maar toch is het zo.

**Daar gaat de deur al open** en komen ze binnen: mijn keurige Betje en Annie, die in heel de buurt bekend staat als een wat wilde meid.

‘Kon je thuis wel weg?’ vraag ik, ook al weet ik dat Annie haar moeder niet zomaar alleen laat.



‘Tante Riek is er nu.’

Ik knik en zet de koffiekoppen op het blad. Betje schenkt nog eens water op en we wachten zwijgend tot de koffie erdoor is.

Uit de kamer dringen de stemmen van Mans en de kinderen tot ons door.

‘Vader, bent u nu heel belangrijk?’ Dat is Gerritdina, kleine ondeugd.

Ik schud mijn hoofd en zie dat Betje moet glimlachen.

‘Nee, Dinie,’ antwoordt Herman op kalme toon. ‘Maar als de Heer het wil dan wordt ons nieuwe Christelijk Nederlands Vakverbond dat wel. En dan zal elke arbeider in Nederland daar wel bij varen, evenals zijn gezin.’

‘De Heer,’ schampert Annie zachtjes.

Ik kijk haar aan en ze heft verontschuldigend haar handen, dezelfde handen als waarmee ze daarnet buiten zo driftig in de lucht hakte.

‘Het spijt me, mevrouw Verveld, maar ik heb echt schoon genoeg van de dominee en van iedereen die maar over de Heer en zijn wil praat. Als ik naar die mannen luister, en ze hun zin geef, dan is mijn moeder straks opnieuw zwanger. En we weten allemaal wel hoe het dan zal aflopen...’

Ze laat haar handen, haar hoofd en haar schouders hangen en ondanks haar godslasterlijke woorden voel ik medelijden met haar.

Maar Annie heeft mijn troost niet nodig, ze veert alweer rechtop. Haar ogen staan weer fel, zoals ik haar ken en ze zegt zacht maar beslist: ‘Ik laat het er niet bij zitten. Ik zal elke dag op moeder inpraten en ook op vader.’ Ze zwijgt even en zegt dan nadrukkelijk: ‘Ik wil voor mijn moeder en voor elke vrouw precies hetzelfde doen als wat meneer Verveld voor de arbeiders doet. Ik wil voor hun rechten opkomen en ze een beter bestaan geven.’

Voor ik kan reageren, valt Betje ertussen. ‘De koffie is zowat klaar,’ zegt ze en ze neemt het dienblad met de koffiekoppen alvast mee naar de kamer. Ik denk dat ze bang is voor mijn reactie.

Ik kijk Annie nog een ogenblik aan en reik haar dan de koffiepote aan. ‘Hier,’ zeg ik. ‘Neem maar mee. En Annie...’

Ze kijkt me aan, niet onbeleefd maar wel een beetje afwerend.

‘Misschien zal er wel wat veranderen, voor ons vrouwen,’ zeg ik. ‘En misschien al wel sneller dan we nu kunnen denken. Maar Annie, dat gebeurt altijd dankzij de wil van de Heer.’

Annie lijkt nog iets te willen zeggen maar sluit dan haar lippen weer. Ze kijkt me aan met een blik die ik niet kan plaatsen en loopt weg.

‘Hier is de koffie!’ roept ze vrolijk.

‘Annie!’ klinkt Dinies stem opgetogen.

Hoewel ik ze niet kan zien vanuit de keuken, kan ik me goed voorstellen hoe Gerritdina nu om Annie heen draait. Misschien zou ik de vriendschap tussen Annie en mijn eigen meisjes moeten afhouden.

Wanneer Mans zou weten wat het kind voor woorden uitkraamt, zou ze hier wellicht niet meer welkom zijn. Maar dan denk ik aan de toekomst van mijn dochters en ik beseft dat Lies' lijdensweg ook die van hun kan worden. En plotseling ben ik dankbaar dat Annie bestaat. Ik ben de Heer dankbaar dat hij Annie zo driftig en opstandig heeft gemaakt. Jonge vrouwen zoals zij zijn net zo hard nodig als vakbondsmannen zoals mijn eigen Mans.

Marie steekt haar hoofd om de deurpost. 'Moeder, komt u ook?'

'Ja,' zeg ik. 'Ik kom ook.'



## De historische feiten

*Dit verhaal gaat over mijn betovergrootouders Hermanus en Dora Verveld.*

*Hermanus (1860, Lonneker – 1945, Enschede) was één van de voorvechters van de vakbonds beweging. Hij was afkomstig uit een eenvoudig gezin en werkte in zijn jonge jaren in een fabriek in Enschede. Wat hij daar zag, inspireerde hem om zich in te zetten voor het welzijn van arbeiders en hun gezinnen.*

*In 1895 werd de Twentse Christelijke Katoenbewerkerbond opgericht, ook wel Unitas genoemd. Op 4 juni 1900 werd Hermanus aangesteld als eerste bezoldigd bestuurder en ontving daarvoor een salaris van 12 gulden per week.*

*In 1907 was Unitas met 5500 leden de op één na grootste vakbond van Nederland.*

*Op 13 mei 1909, de dag waarop het bovenstaande verhaal zich afspeelt, was Hermanus Verveld de voorzitter van de oprichtingsvergadering van de Vakcentrale CNV. Op die dag werd H. Diemer benoemd tot eerste voorzitter van het CNV. Hermanus Verveld werd penningmeester en bestuurslid.*

*Dora Verveld-Elderink (1860, Enschede – 1929, Enschede) trouwde in 1888 met haar Hermanus. Samen kregen ze 9 kinderen, waarvan er 1 kort na de geboorte overleed.*

*Mijn eigen oma, eveneens Dora geheten, was in de jaren '20 bij haar grootmoeder thuis aan de Pathmos-singel in Enschede wanneer haar ouders in hun kruidenierswinkel iets verderop werkten.*

*Mijn oma herinnert zich over die tijd: 'Ze was een zorgzame oma. Ze liet me nooit van tafel gaan voor ik een beschuit en een boterham op had.'*